

СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК У ФОРМУВАННІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

У статті аналізується роль і значення бібліотечно-інформаційних установ у сучасному інформаційному просторі України. Сучасна бібліотека розглядається як інформаційний, рекреаційний та культурний центр, який забезпечує умови для освіти, навчання, відпочинку громадян, сприяє соціально-економічному та культурному розвитку населення.

Ключові слова: бібліотека, інформаційні ресурси, інформаційні технології, соціальні комунікації, інформаційна культура.

В статье анализируется роль и значение библиотечно-информационных учреждений в современном информационном пространстве Украины. Современная библиотека рассматривается как информационный, рекреационный и культурный центр, который обеспечивает условия для образования, отдыха граждан, содействует социально-экономическому и культурному развитию населения.

Ключевые слова: библиотека, информационные ресурсы, информационные технологии, социальные коммуникации, информационная культура.

This article analyzes the role and importance of library and information institutions in modern Ukraine's information space. The current library is considered as informational, recreational and cultural center, which provides conditions for education, training, recreation citizens, promotes socio-economic and cultural development of the population.

Key words: library, information resources; social communication, information technologies, information culture.

Актуальність теми обумовлена новими соціально-економічними і політичними реформами в Україні, що суттєво трансформували функції суб'єктів соціально-культурної сфери. Ці процеси помітно виявляються в культурній діяльності бібліотек, які стали одними з основних виробників духовної продукції сьогодення.

У діяльності бібліотеки керуються Законами України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про інформацію», «Про культуру», що утверджують бібліотеку як суб'єкт діяльності у сфері культури, основними завданнями якого є надання можливості громадянам вільно користуватися бібліотечними фондами з метою систематичного підвищення культури суспільства. Бібліотека є соціальним і культурним інститутом, що разом із традиційними функціями збирання і збереження документів, забезпечує реалізацію прав громадян на знання, освіту, користування культурними цінностями та інформацією.

Мета статті – узагальнити практичний досвід соціально-комунікаційної діяльності бібліотек, зокрема обласних універсальних наукових бібліотек (ОУНБ) України.

Сучасна бібліотека – це інформаційний, рекреаційний та культурний центр, який забезпечує умови для освіти, навчання, відпочинку громадян, сприяє соціально-економічному та культурному розвитку населення. Суспільне призначення бібліотек полягає в постійному збиранні, впорядкуванні, зберіганні та наданні в користування інформаційних ресурсів на різних видах носіїв з метою забезпечення потреб читачів. Адже суспільство розвивається, змінюється, ставлячи перед бібліотеками нові завдання, на які бібліотека повинна оперативно реагувати і в теоретичному, і в практичному аспектах.

Як зазначає бібліотекознавець А. Чачко, соціальні комунікації визнано суттєвою ознакою бібліотечної діяльності (зовнішньої – комунікаційної та внутрішньої – комунікативної) [10]. Становлення і тенденції подальшого розвитку бібліотеки в системі соціальних комунікацій подано в працях В. Ільганаєвої [3], Г. Швецової [12]. Н. Жадько [4], у яких розглянуто бібліотеку як соціокультурний інститут, складову соціальної комунікації, документально-інформаційний заклад у рамках культурної комунікації.

Сучасний період у бібліотечній теорії характеризується обґрунтуванням нових концепцій щодо характеристики бібліотеки, її соціальних функцій та інформаційної інтерпретації бібліотекознавства. Узагальнюючи неоднотайні думки вчених, основна теза, висловлена в їхніх працях: бібліотека – це спеціальний заклад культури, що задовольняє інформаційні потреби суспільства, які містяться і у фондах бібліотек, і в доступних інформаційних мережах. Закономірним є те, що бібліотека розглядається в контексті загального розвитку культури, обумовленому історичними закономірностями розвитку суспільства [8, 19].

Зміни в соціальному, політичному й економічному житті України вплинули на потреби читачів та обумовили необхідність переходу до інтенсивного процесу реалізації інформаційної функції бібліотек на основі впровадження нових комп'ютерних технологій. Адже «формування сучасної інформаційної цивілізації зумовлено виникненням специфічних середовищ, пов'язаних із використанням телекомунікаційних мереж, інших засобів соціальної комунікації та умов їх використання в соціумі. Виникає припущення, що інформаційне середовище можна розглядати як результат інформаційної діяльності людини і як умову комунікації між людьми, а інформаційний простір – як форму суспільного буття людини» [5, 4].

Бібліотеки пропонують користувачам інтернет-доступ до внутрішнього сервісу через організацію роботи он-лайн каталогу, де розміщено інформацію про зміст книг та періодичних видань. Формуються фактографічні, гіпертекстові й повнотекстові бази даних, бібліо- і наукометричні, оглядово-аналітичні бази знань із соціальних, правових, економічних проблем, проблем розвитку науки, культури, освіти, управління [9].

Інтенсивність використання друкованих та електронних інформаційних ресурсів користувачами бібліотек України *розкриває* вагомий внесок бібліотечно-інформаційних установ в освітній, культурний розвиток читачів шляхом використання інтернет-ресурсів та забезпечення вільного доступу до них.

За останні два десятиліття суттєво підвищилася роль інформаційних ресурсів у суспільному розвитку України. Інформатизація суспільства визначається вагомим чинником сучасного життя й охоплює всю сферу культури – від індивідуального буття й загальної людської практики до засобів засвоєння і зміни людиною дійсності та самої

себе. Інформатизація – це багатоаспектний соціокультурний процес, який спричиняє зміну культурної парадигми суспільства [7, 77].

Інформаційні ресурси набувають важливого значення як національний стратегічний ресурс, що визначає рівень інтелектуального потенціалу суспільства. Активно впроваджуються нові методики опрацювання знань, які забезпечують високий рівень обробки інформації з метою її поглибленого змістовного розкриття, переходу на аналітичний рівень обслуговування користувачів. Бібліотека постає інституцією інформаційно-комунікативної інфраструктури, акумулює, обробляє та поширює трансформовану в знання інформацію, найбільшу продуктивну силу суспільного розвитку.

В інформаційному суспільстві разом зі зміною позиції бібліотеки змінюється і статус бібліотекаря як менеджера бібліотечно-інформаційного обслуговування. Досягнення успіху в становленні бібліотекаря сприяє вияву компетентності в такому аспекті, як професіоналізм щодо пошуку, аналізу, систематизації та надання інформаційних джерел та ресурсів читачам. Бібліотечні фахівці повинні володіти комунікативними засобами і формами доступу до інформації, її оброблення, розповсюдження та доведення до користувачів з використанням новітніх інформаційних технологій.

Дослідниця Т. Вилегжаніна зазначає, що «сучасна бібліотека – це не тільки зібрання книжкових колекцій, а й величезний світ соціальних комунікацій для людей, об'єднаних пошуком знань. Реальне майбутнє – у тих бібліотеках, які поєднують традиційну культуру спілкування з книгою та нові інформаційні технології. Усе розмаїття бібліотечних інновацій можна розглядати в декількох аспектах: технологічному, орієнтованому на впровадження нових інформаційних технологій при формуванні документно-ресурсної бази бібліотек і системи бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів; функціонально-змістовному, націленому на розширення змістовного діапазону діяльності бібліотек як інформаційних, культурних і освітніх закладів; комунікативно-соціальному, пов'язаному з роллю і місцем бібліотеки в житті суспільства» [1, 7].

Бібліотеки як системні складові соціокультурної інфраструктури формують навколо себе культурне та інформаційно-комунікативне середовище, створюють нові види сервісу для якісного та оперативного обслуговування населення, приділяють значну увагу національній культурі та займають провідні позиції в інформаційному просторі свого регіону. Отже, бібліотеки є ефективною ланкою між глобальними масивами інформації та інформаційними потребами сучасних користувачів.

Обласні універсальні наукові бібліотеки є соціокультурними, просвітницькими, інформаційними центрами в регіоні, осередками бібліотечного краєзнавства та місцем неформального спілкування населення. Вони впроваджують інноваційні форми і методи роботи, формують та зберігають інформаційно-документний потенціал, створюють та вдосконалюють власні інформаційні продукти і послуги. ОУНБ займають центральне місце в системі інформаційно-бібліотечного обслуговування населення регіонів, забезпечуючи найбільш повний доступ до інформації і знань. Виконуючи соціально-культурну функцію, бібліотеки популяризують краєзнавчу інформацію, заохочують

людей до вивчення свого краю. За допомогою книги бібліотеки доносять до користувачів національні традиції, сформовані протягом століть, і сприяють вихованню громадської свідомості.

Важливим чинником є соціологічні дослідження діяльності бібліотек, що дають змогу виявити рівень і потенціал бібліотек, звернути увагу на проблеми, які потребують вирішення, та визначити місце бібліотеки серед інших закладів соціокультурної сфери відповідно до сучасних інформаційних потреб користувачів. Адже соціально-економічні перетворення, що відбуваються в Україні, процеси глобальної інформатизації, прискорений розвиток засобів масової комунікації, як зазначає В. Горовий [2], позначаються на діяльності бібліотек, їх функціонуванні, мають прямий вплив на характер і зміст запитів, склад користувачів бібліотек та комплектування фондів.

На основі програми і методики, розробленої Національною парламентською бібліотекою України, у 2007 р. Черкаською ОУНБ було здійснено соціологічне дослідження «Публічні бібліотеки Черкащини в контексті соціокультурного простору регіону», спрямоване на виявлення ролі та місця публічних бібліотек Черкащини в соціокультурному просторі регіону, вивчення їх іміджу, авторитету серед населення, наявних проблем, пріоритетів у діяльності. З'ясовано, що на інформаційному ринку універсальний ресурсний потенціал публічних бібліотек Черкащини є конкурентоздатним для надання послуг та забезпечення потреб користувачів. Результати опитування користувачів Черкаської ОУНБ засвідчили, що бібліотека відповідає вимогам читачів, задовольняє їхні інтереси і є необхідною для населення. На думку користувачів книгозбірні, сучасна ОУНБ – це інформаційний центр, який на основі впровадження комп'ютерних технологій, інтернету, ЕБД, реалізує інформаційну функцію. На другому місці за ступенем важливості розглядають бібліотеку як освітній та культурно-дозвіллевий центр. На третьому – краєзнавчий центр, місце спілкування, отримання книг (функція з обслуговування користувачів). Серед мотивів читання основними були такі: навчання, для відпочинку, самоосвіти, професійної діяльності (відповідно від 51% до 46%), хобі – 23% та 13,5% читали літературу, пов'язану з вирішенням побутових та соціальних проблем. Попри фінансові проблеми, недостатність нових видань, бібліотеки Черкащини урізноманітнюють дозвіллеву, культурно-просвітницьку роботу, впроваджують нові форми і методи: літературний диліжанс, історико-літературні екскурси, інтелектуально-ігрові та дискусійно-ігрові заходи. Для підвищення іміджу, популяризації закладів, налагоджено постійний зв'язок із місцевими газетами, радіомовленням, каналами телебачення, проводяться щорічні звіти бібліотеки перед громадськістю [13].

Аналіз звітів ОУНБ останніх років першого десятиліття XXI ст. засвідчив, що бібліотеки надалі активно досліджують свою аудиторію та вдосконалюють діяльність. Упродовж 2008 р. діяльність Тернопільської ОУНБ було спрямовано на виконання державних, регіональних програм щодо вдосконалення обслуговування користувачів; прогнозування розвитку бібліотечної справи з використанням аналітичних, соціальних, статистичних, маркетингових методів; відстеження інновацій, узагальнення та надання рекомендацій щодо їх використання; запровадження нових технологій в обслуговуванні користувачів. Активно популяризувалася електронна доставка документів, було зроблено

акцент на створенні та поповненні нових електронних баз даних (БД). Бібліотека є репрезентатором власних ресурсів у світовому просторі. У цей самий період Рівненською ОДНБ для інформаційного забезпечення навчального процесу та задоволення професійних запитів педагогів і освітніх потреб учнів розроблено й активізовано сайт «Освітній навігатор». Крім того, розроблено буклети «Рівненська державна обласна бібліотека: пугівник», «Інформаційно-освітній простір Рівненщини», плакат «Електронні ресурси РДОБ», кишеньковий календар «Євроцентр». З метою залучення широкого кола користувачів до бібліотеки подано оголошення на радіо і телебачення, рекламу в щотижневиках та інформаційні публікації в місцевій пресі про ресурси та послуги бібліотеки.

Серед пріоритетних напрямів діяльності Черкаської ОУНБ ім. Тараса Шевченка у 2008 р. було диференційовано забезпечення запитів користувачів відповідно до їхніх освітніх, виробничих та інших потреб, використовувалися традиційні методи та можливості новітніх інформаційних технологій, створено належні умови для користування бібліотечним фондом у відділах обслуговування, доступу до ресурсів глобальної мережі інтернет в інформаційно-ресурсних центрах бібліотеки. Серед досліджень потрібно відзначити такі: «Бібліограф та його місце у сфері соціальних комунікацій» (Полтавська ОУНБ), «Бібліотека. Суспільство. Культура» (Севастопольська ЦМБ) та ін.

Сучасна бібліотека – це не тільки заклад культури, а й частина соціальної інфраструктури, завданням якої є допомога становленню та розвитку соціального середовища, в якому вона існує. Розширюючи фізичні межі існування, бібліотеки використовують переваги власних веб-сайтів у віртуальному середовищі, що надає їм нового змісту та значення.

Одним із етапів розвитку бібліотечного виробництва є створення корпоративних бібліотечних систем, що допомагають бібліотекам вийти на новий рівень розвитку і потребують вирішення завдань щодо забезпечення сумісності АБІС на всіх рівнях. За допомогою комунікаційних каналів, АБІС, інформаційних ресурсів бібліотеки створюють електронні продукти та вирішують питання інформаційного сервісу [3].

Нові технології сприяють ОУНБ та іншим установам культури в реалізації бібліотечних послуг і поширенні їх серед нових категорій користувачів. Комп'ютерні технології відіграють провідну роль у розвитку інновацій бібліотек, розширенні їхніх функцій щодо надання вільного доступу до світових інформаційних ресурсів.

Накопичення інформаційних ресурсів у бібліотеках України характеризується інтенсивністю зростання унікальної за змістом і різноманітної за формою інформаційної продукції, що потужно доповнюється формуванням системи інформаційних комунікацій та використанням глобальних комп'ютерних мереж. Упровадження нових інформаційних технологій, використання ресурсів мережі інтернет, значно розширює інформаційний потенціал бібліотек і сприяє забезпеченню різноманітних культурних і духовних потреб користувачів. Адже соціальні властивості бібліотечно-інформаційних послуг здатні впливати на користувача, змінювати його ціннісні орієнтації, переваги, смаки, запити, опосередковані системою суспільних відносин. Застосування веб-технологій та використання телекомунікаційних мереж дають змогу в межах організаційно-

технологічної та програмно-технічної підтримки інформаційного центру (у формі сайту електронної бібліотеки) забезпечити мережеве надання систематизованої інформації про першоджерела документів або їхні копії.

За допомогою реклами в мережі інтернет бібліотека розширює комунікативні можливості, пов'язані з пошуком інформації в універсальних спеціалізованих базах даних, та забезпечує доступ до інформації. Інтернет-реклама як комунікативне явище стрімко розвивається, що сприяє та забезпечує доступ до бібліотечних баз даних багатьох країн світу [11].

Інформаційно-технологічні та соціально-економічні зміни в діяльності сучасної бібліотеки змушують переосмислювати традиційні підходи до організації системи управління формуванням бібліотечно-інформаційних ресурсів, змінювати норми і принципи комплектування бібліотечних фондів.

Отже, бібліотеки, виконуючи роль наукових, освітніх, комунікаційних, інформаційних та просвітницьких центрів, удосконалюють традиційні і розвивають нові форми і методи інформаційного забезпечення користувачів. Як системні складові соціокультурної інфраструктури ОУНБ є інформаційними базами регіонів, які забезпечують загальнодоступність документів і послуг для всіх категорій користувачів, упроваджують бібліотечний маркетинг, створюють нові види сервісу та сучасні технології для якісного й оперативного обслуговування населення. Для забезпечення ПІ користувачів створюються інформаційно-ресурсні центри. Електронна форма інформації допомагає зберігати її надійніше й компактніше, а також сприяє оперативнішому поширенню.

Комп'ютеризація позначилася на трансформації бібліотек як інформаційних центрів активним упровадженням нових технологій, націлених на збирання, оброблення, накопичення інформації на різних носіях із метою її подальшого запровадження у діяльності ОУНБ. Незмінною залишається основна соціальна функція бібліотечно-інформаційного обслуговування – забезпечення вільного доступу користувачів до джерел інформації.

Література

1. Вилегжаніна Т. Інновації – визначальний фактор розвитку бібліотек України / Т. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2009. – №3. – С. 6–9.
2. Горовий В. Бібліотеки: погляд у завтра / В. Горовий // Бібл. вісн. – 2006. – №5. – С. 3–7.
3. Давидова І. О. Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві: монографія / І. О. Давидова. – Х. : ХДАК, 2005. – 295 с.
4. Жадько Н. Анализ сущностных характеристик библиотеки как социального института / Н. Жадько // Библиотековедение. – 1996. – №3. – С. 54–64.
5. Ільганаєва В. Теоретичні аспекти розвитку соціально-комунікаційних структур в сучасному інформаційному просторі / В. Ільганаєва // Зб. мат. V Міжнар. наук.-практ. конф, Київ, 20-22 травня 2008. – ДАККіМ, 2008. – С. 3–4.
6. Ільганаєва В. О. Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку. – К., 1996. – 253 с.
7. Ільганаєва В. О. Інформатизація суспільства як домінанта культурного життя суспільства / Інформаційна та культурологічна освіта на зламі тисячоліть: мат. Міжн. наук. конф. до 70-річчя ХДАК. – Х. : ХДАК, Ч. II, 1999. – С. 77–82.
8. Новікова Н. О. Дитячі бібліотеки в культурі України другої половини ХХ століття : монографія / Н. О. Новікова. – К., 2005. – 281 с.

*СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК
В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА*

9. Свобода А. Бібліотеки інформаційного суспільства: ціннісні орієнтації діяльності / А. Свобода // Бібл. вісн. – 2008. – №6. – С. 29–33.

10. Чачко А. Соціальні комунікації як об'єкт сучасного бібліотекознавства / А. Чачко // Зб. тез Міжн. наук.-теор. конф., Київ, 16–17 травня, 2007. – К. : КНУКІМ, 2007. – С. 25–26.

11. Черних О. В. Концепція становлення бібліотечної реклами як комунікативної системи в мережі Інтернет / О. Черних // Зб. тез Міжн. наук.-теор. конф., Київ, 16–17 травня, 2007. – К. : КНУКІМ, 2007. – С. 75–77.

12. Швецова-Водка Г. Документ и информация в свете теории коммуникации / Библиография. – 1997. – №4. – 39–48.

13. Публічні бібліотеки Черкащини в контексті соціокультурного простору регіону : результати соціол. дослідж. / Черкаська обл. універс. наук. б-ка ім. Т. Шевченка ; уклад. : К. Бугаєнко, Л. Шумко. – Черкаси, 2007. – 32 с.